

11 дәріс. Резервтік талаптар тетігін қолданудың Қазақстандық тәжірибесі

1. Қазақстандағы ең төменгі резервтік талаптарды есептеу тәртібі
2. Резервтік талаптар тетігін қолданудың қазақстандық тәжірибесі
3. Минималды резервтік талаптардың элементтерін қолданудың шетелдік тәжірибесі
4. Резервтеу механизмін қолданудың шетелдік тәжірибесі

1. Қазақстандағы ең төменгі резервтік талаптарды есептеу тәртібі

Қазақстанда ең төменгі резервтік талаптар 2019 жылғы 13 тамызда күшіне енетін "ең төменгі резервтік талаптар туралы" Ережеге сәйкес есептеледі (өзгерістер мен толықтырулармен: ҚР ҰБ 15.06.2020 ж. № 77 ПП, ҚР ҰБ 30.11.2020 ж. № 135 ПП)

Ең төменгі резервтік талаптарды есептеу үшін қабылданатын міндеттемелердің құрылымы бухгалтерлік есептің баланстық шоттарында көрсетілген бір жылға дейінгі (қысқа мерзімді міндеттемелер) және бір жылдан астам (ұзақ мерзімді міндеттемелер) мерзімі бар банктің ұлттық және шетел валютасындағы міндеттемелерінен тұрады.

Банктің ұлттық және шетел валютасындағы қысқа мерзімді міндеттемелерінің тізбесі 2-қосымшада айқындалған.

Банктің шетел валютасындағы жекелеген қысқа мерзімді міндеттемелерінің тізбесі 3-қосымшада айқындалған.

Банктің ұлттық және шетел валютасындағы ұзақ мерзімді міндеттемелерінің тізбесі 4-қосымшада айқындалған.

Ең төменгі резервтік талаптарды есептеу үшін қабылданатын банктің міндеттемелері негізгі борыш пен сыйақы бойынша мерзімі өткен берешекті (ол болған кезде) қоса алғанда, негізгі борыш пен сыйақы бойынша міндеттемелерді қамтиды.

Анықтау кезеңі күнтізбелік жиырма сегіз күнді құрайды, бірінші сейсенбіден басталып, жиырма сегіз күндік анықтау кезеңінің соңғы дүйсенбісімен аяқталады.

Ең төменгі резервтік талаптардың нормативтері ең төменгі резервтік талаптарды есептеу үшін қабылданатын банк міндеттемелерінің әрбір санаты бойынша жеке белгіленеді.

Ең төменгі резервтік талаптарды есептеу үшін қабылданатын банк міндеттемелерінің әрбір санаты үшін ең төмен резервтік талаптарды есептеу кезінде айқындау кезеңіндегі ең төмен резервтік талаптарды есептеу үшін қабылданатын банк міндеттемелерінің орташа шамасы (арифметикалық орташа мән) есептеледі.

Ең төмен резервтік талаптарды есептеу үшін қабылданатын банк міндеттемелерінің әрбір санаты бойынша ең төмен резервтік талаптар ең төмен

резервтік талаптарды есептеу үшін қабылданатын банк міндеттемелерінің әрбір санатының орташаланған шамасын міндеттемелердің тиісті санаты бойынша ең төмен резервтік талаптардың нормативіне көбейту жолымен есептеледі. Ең төменгі резервтік талаптар ең төменгі резервтік талаптарды есептеу үшін қабылданатын банк міндеттемелерінің әрбір санаты бойынша ең төменгі резервтік талаптарды жинақтау жолымен есептеледі.

Ең төменгі резервтік талаптар Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының 2018 жылғы 29 маусымдағы № 139 қаулысымен бекітілген қаржы секторын шолуды қалыптастыру үшін Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкіне екінші деңгейдегі банктердің, Қазақстанның Даму Банкінің және ипотекалық ұйымдардың Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкіне мәліметтерді ұсынуы жөніндегі нұсқаулыққа сәйкес Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкіне ұсынылатын күнделікті мәліметтер негізінде есептеледі (тіркелген Нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тіркеу тізілімінде №17274).

Банктің ең төменгі резервтік талаптарды орындауы банк операцияларын жүзеге асыруға қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті органның лицензиясы берілген күннен бастап жүзеге асырылады және банк операцияларын жүзеге асыруға қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті органның лицензиясынан айырыла отырып тоқтатылады.

Қалыптасу кезеңі күнтізбелік жиырма сегіз күнді құрайды, анықтау кезеңі аяқталғаннан кейінгі бірінші сейсенбіден басталып, жиырма сегіз күндік қалыптасу кезеңінің соңғы дүйсенбісімен аяқталады.

Ең төменгі резервтік талаптарды орындау үшін банк ақшаны қалыптастыру кезеңінде сома ретінде есептелетін резервтік активтерге орналастырады:

1) банктің Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкідегі корреспонденттік шотындағы ұлттық валютадағы орташаланған қалдықты;

2) айқындау кезеңіндегі ең төменгі резервтік талаптардың 50 (елу) пайызынан аспайтын көлемде Банктің кассасындағы ұлттық валютадағы қолма-қол ақшаның орташа мәні.

Қалыптастыру кезеңіндегі резервтік активтердің орташа мөлшері осы кезең үшін есептелген ең төменгі резервтік талаптардың мөлшерінен кем емес.

Ең төмен резервтік талаптардың орындалуы туралы ақпарат Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкіне қалыптастыру кезеңінің соңғы күнінен кейінгі оныншы жұмыс күнінен кешіктірілмей беріледі.

Ең төменгі резервтік талаптардың орындалуы туралы ақпарат электрондық форматта ұсынылады.

2. Резервтік талаптар тетігін қолданудың қазақстандық тәжірибесі

Банктер беретін кредиттердің көлемін реттеу, банктердің өз міндеттемелері

бойынша төлемеу тәуекелдерін азайту, сондай-ақ банктердің салымшылары мен акционерлерінің мүдделерін қорғау мақсатында Ұлттық банк резервтік талаптар тетігін пайдаланады.

1993 жылғы 1 қаңтардан бастап енгізілген "ҚР коммерциялық, кооперативтік және жеке банктерінің қызметін реттеу туралы ереже" 18-20% міндетті резервтер бойынша норматив көздеді. Ереже 1994 жылғы мамырға дейін қолданылды, ол кезде норматив банктердің теңгедегі және шетел валютасындағы жалпы депозиттік міндеттемелерінің 30% - на дейін ұлғайтылды (барлық уақыттағы ең жоғары көрсеткіш), 1994 жылғы 1 тамыздан бастап шетел валютасындағы депозиттік міндеттемелер бойынша норматив 15% - ға дейін төмендетілді.

Банктердің міндетті резервтер нормативінің ұлғаюы 1994 жылдың бірінші жартыжылдығында ақша мультипликаторының күрт өсуіне байланысты. Егер 1994 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша ақша массасының көлемі ақша базасының көлемінен 1,61 есе көп болса, 1994 жылғы 1 сәуірдегі жағдай бойынша бұл мән 2,21, ал 1 шілдедегі жағдай бойынша -3,1 құрады. Ақша-кредит саясатының осы құралын пайдалану, сондай-ақ банктердің қарыз алушылардың кредит қабілеттілігін бағалауға неғұрлым қатаң көзқарасы нәтижесінде ақша мультипликаторының шамасын 1994 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша 1,66-ға дейін төмендетуге мүмкіндік туды.

Осы кезеңде Қазақстан Ұлттық Банкі банктің корреспонденттік шоты бойынша орташа айлық қалдық бойынша пайыздарды төледі (резервтік талаптардан аспайтын). Резервтер бойынша сыйақы төлеу жоғары резервтік талаптар жағдайында банктердің несиелер мен тартылған депозиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелері арасындағы айырмашылықты азайту қажеттілігінен туындады.

Банктердің артық резервтерінің (Ұлттық Банктегі корреспонденттік шоттардағы қаражаттың) өсуіне байланысты резервтік талаптардың шамасын төмендетіп қана қоймай, экономикалық нормативтерді орындайтын банктер корршоттағы қаражаттың шамасын резервтік талаптардан төмен ұстамауы тиіс болған кезде резервтеудің баламалы тәртібіне көшуге мүмкіндік туды. А резервтік талаптардың нормативі 1995 жылы 20% - ға, ал 2000 жылдан бастап 6% - ға дейін төмендетілді.

2006 жылға дейін Қазақстанда МРТ бойынша бірыңғай норматив қолданылды. 2006 жылы міндеттемелер құрылымы банктердің ішкі және басқа міндеттемелеріне бөлінді. Банктердің ішкі міндеттемелері резиденттер алдындағы міндеттемелердің сомасы, өзге міндеттемелер – резиденттік белгісіне қарамастан резидент обязательстер алдындағы және борыштық бағалы қағаздар бойынша міндеттемелердің сомасы ретінде айқындалды. Өзге міндеттемелер бойынша нормативтер ішкі міндеттемелерге қарағанда жоғары белгіленді.

Бастапқыда Қазақстанда резервтік талаптарды орындау екі жолмен жүзеге асырылды: банк қаражатын резервтік активтерге орналастыру арқылы, сондай-ақ

қаражатты арнайы шоттарға салу арқылы. Екінші әдіс қандай да бір белгіленген нормативтердің орындалуын бұзған банктер үшін, кейінірек жеке тұлғалардың салымдарына кепілдік беру жүйесінің қатысушылары болып табылмайтын банктер үшін де қолданылды.

Резервтік активтер банктердің корреспонденттік шоттарындағы қаражатты теңгемен және еркін айырбасталатын валютамен, сондай – ақ алтынмен (резервтік активтердің белгілі бір үлесінде-1996 жылдан 2005 жылға дейін) қамтыды. 2002 жылдан 2005 жылға дейін резервтік активтерге түнгі несиелер де кірді. 2006 жылдан 2012 жылға дейін резервтік активтер құрамында кассада теңгемен қолма-қол ақша және теңгемен және еркін айырбасталатын валютамен корреспонденттік шоттар қалды. Еркін айырбасталатын валютадағы активтер 2012 жылы алынып тасталды.

Резервтік базаның өзгеруі экономикалық жағдайдың әсерінен болды. 2006 жылы резервтік базаның есебіне сыртқы қарыздарды шектеу мақсатында резидент обязстер алдындағы міндеттемелер енгізілді. 2007 жылы резервтік талаптар бойынша ережелерді өзгерту шеңберінде 5 жылға дейінгі және одан жоғары мерзімі бар реттелген облигациялар, мерзімсіз облигациялар резервтеу базасынан шығарылды.

Осылайша, 25.06.2008 ж. Екінші деңгейдегі банктердің қысқа мерзімді өтімділігін реттеу мақсатында Қазақстан Ұлттық Банкінің Басқармасы ең төменгі резервтік талаптардың нормативтерін өзгертті. Қолданыстағы нормативтердің орнына ішкі міндеттемелер бойынша 6% және өзге міндеттемелер бойынша 8% мөлшерінде ішкі міндеттемелер бойынша 5% және өзге міндеттемелер бойынша 7% деңгейінде жаңа нормативтер енгізіледі.

Қолданыстағы заңнамаға сәйкес ең төменгі резервтік талаптардың нормативтері осындай шешім қабылданғаннан кейін бір айдан ерте қолданысқа енгізілмейді. Тиісінше, жаңа нормативтер 2008 жылғы 29 шілдеден бастап күшіне енеді.

2009 жылғы наурызда банктерге қойылатын ең төменгі резервтік талаптардың нормативтері ішкі міндеттемелер бойынша 2% - дан 1,5% - ға дейін және өзге міндеттемелер бойынша 3% - дан 2,5% - ға дейін төмендетілді. Қарызды қайта құрылымдау процесінде тұрған банктердің ағымдағы өтімділігін қолдау үшін 2009 жылғы қарашада осы банктердің барлық міндеттемелері бойынша 0% мөлшерінде жеке МРТ нормативтері белгіленді.

2010-2011 жылдардағы ең төменгі резервтік талаптардың механизмі өзгерген жоқ. Сонымен қатар, банктерге қойылатын ең төменгі резервтік талаптардың нормативтері 2011 жылғы 31 мамырдан бастап ішкі міндеттемелер бойынша 1,5% - дан 2,5% - ға дейін және өзге міндеттемелер бойынша 2,5% - дан 4,5% - ға дейін көтерілді.

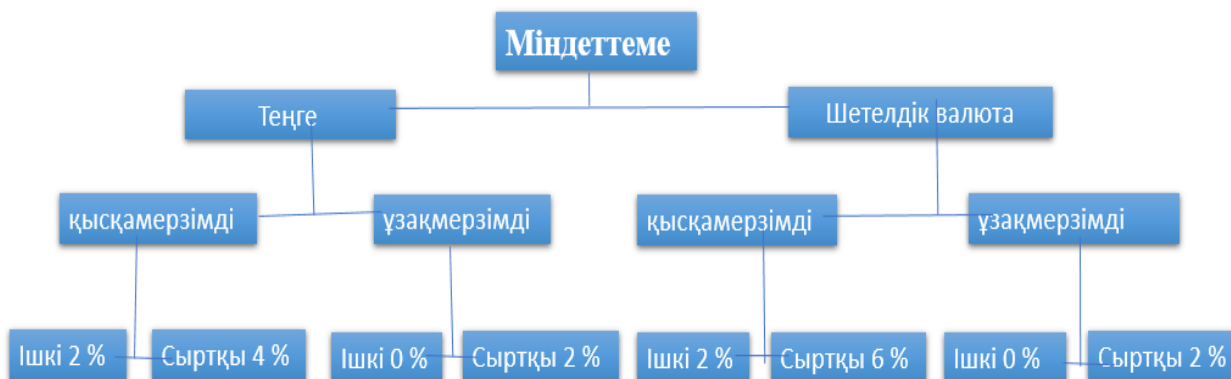
2012 жылы резервтік міндеттемелер ішкі және сыртқы, сондай-ақ қысқа мерзімді (1 жылға дейін) және ұзақ мерзімді болып бөлінді. Міндеттемелердің әр түрі бойынша жеке нормативтер белгіленді. Банктердің ұзақ мерзімді ішкі

қорландырылуын ынталандыру мақсатында осы міндеттемелерге нормативтер нөлдік деңгейде белгіленді. Сыртқы қысқа мерзімді міндеттемелер үшін жоғары стандарттар белгіленді.

Қазақстанда 2015 жылы резервтерді қалыптастыру және қолдау кезеңі 14 күннен 28 күнге дейін ұлғайтылды. Ең төменгі резервтік талаптарды анықтау және резервтік активтерді қалыптастыру кезеңдері 28 күнтізбелік күнді құрайды және бір-бірінен кейін тікелей жүреді. Бұған дейін қазақстандық міндетті резервтеу жүйесінде жартылай тұйықталатын резервтер жұмыс істеген – резервтік талаптарды айқындау және резервтік активтерді қалыптастыру кезеңі арасындағы жартылай қойнау 2 күнтізбелік күнді құрады. Жоғарыда аталған өзгерістер өтімділікті басқару сапасын жақсарту, әкімшілік жүктемені азайту мақсатында енгізілді. Бұл жүйеде талап етілетін резервтерге сұранысқа қатысты ақпарат алдын-ала белгілі, бұл орталық банк үшін ашық нарықта операциялар жүргізу қажеттілігін бағалауға мүмкіндік береді.

Қазақстанда толық орташалау қағидаты жұмыс істейді және резервтер жинақталатын қандай да бір арнайы шоттар жоқ. Ең төменгі резервтік талаптар Ұлттық банктегі корреспонденттік шоттарда және банктердің қолма-қол ақша кассасында орташа негізде қаражатты жинақтау арқылы орындалады.

2015 жылы Ұлттық Банк сондай-ақ қаржы секторының жоғары долларлану проблемаларын ескере отырып, резиденттік және өтеу принципін сақтай отырып, теңге және шетел валютасындағы міндеттемелердің сегрегациясын енгізу арқылы банктер үшін резервтік міндеттемелердің неғұрлым егжей-тегжейлі құрылымын енгізді (график). 19)

19-сурет. Банктер міндеттемелерін жеделдік, валюта, резиденттік және нормативтер қағидаты бойынша бөлу
 Дереккөз: Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі

Осылайша, 2015 жылғы наурызда белгіленген нормативтер банктердің теңгедегі ұзақ мерзімді міндеттемелерін ынталандыруға, сыртқы қарыз алудың тартымдылығын төмендетуге, долларландыру деңгейін төмендетуге бағытталды.

2015 жылы резервтік активтер құрылымына енгізілген өзгерістер шеңберінде қолма-қол ақшаның үлесі ең төменгі резервтік талаптардың орташа мөлшерінің 70% деңгейінде белгіленді, кейіннен бұл үлесті 2016 жылдан бастап 50% - ға дейін төмендетті. Алайда, 2016 жылы бұл норма банктердің өтімділік жағдайының нашарлауына байланысты жойылды.

Қазіргі уақытта Қазақстанда резервтер бойынша сыйақы жүзеге асырылмайды. Бұл ретте, мұндай тәжірибе 90-шы жылдардың соңында, теңгемен және ЕАВ-да резервтік талаптардан аспайтын корреспонденттік шоттар бойынша қайта қаржыландыру ставкасы мен LIBID мөлшеріне байланысты пайыздар төленген кезде болған.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Басқармасы 2019 жылғы 02 шілдедегі Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының мынадай қаулыларын бекітті:

1. "Ең төмен резервтік талаптарды есептеу үшін қабылданатын банктер міндеттемелерінің құрылымын, ең төмен резервтік талаптарды есептеу, ең төмен резервтік талаптар нормативтерін орындау, резервтеу және нормативтердің орындалуын бақылауды жүзеге асыру тәртібін қоса алғанда, ең төмен резервтік талаптар туралы қағидаларды бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының 2015 жылғы 20 наурыздағы №38 қаулысына өзгерістер мен толықтыру енгізу туралы 2019 жылғы 16 шілдеде күшіне енген" ең төменгі резервтік талаптар";

2. Ең төменгі резервтік талаптар туралы ережені бекіту туралы (өзгерістермен және толықтырулармен: ҚР ҰБ 15.06.2020 ж. № 77 ПП; ҚР ҰБ 30.11.2020 ж. № 135 ПП)

3. 2019 жылғы 13 тамызда күшіне енетін "ең төменгі резервтік талаптардың нормативтерін белгілеу туралы".

Ұлттық Банктің ақша-кредит саясатының құралдарын жетілдіру шеңберінде ең төменгі резервтік талаптар тетігіне өзгерістер енгізілді. Өзгерістер енгізілгеннен кейін банктер міндеттемелерінің құрылымы, нормативтердің мәні және резервтік активтердің құрылымы өзгерді.

Міндеттемелер құрылымынан резиденттік принципі бойынша бөліну алынып тасталды. МРТ механизміне өзгерістер енгізіле отырып, МРТ есептеу үшін қабылданатын банктердің міндеттемелерінің құрылымы валюта мен мерзімдер бойынша бөлінеді.

Резервтік активтер ең төменгі резервтік талаптарды орындау кезінде негізінен банктердің Ұлттық Банктегі корреспонденттік шоттары есебінен ұлттық валютада қалыптастырылатын болады. Резервтік активтерді есептеуге қолданылатын қолма-қол ақша қассасының көлемі ең төменгі резервтік талаптарды айқындау кезеңінде ең төменгі резервтік талаптардың орташа мөлшерінің 50% - ғана шектелетін болады. МРТ-ның қалған бөлігі банктердің ҚРҰБ-дағы корреспонденттік шоттарындағы қалдықтар есебінен орындалатын болады.

МРТ механизміне енгізілген қосымша өтімділікті басқару және ақша құнын реттеу тиімділігін арттыруға мүмкіндік берді.

Резервтік міндеттемелердің әрбір түрі бойынша ең төменгі резервтік талаптардың жеке нормативі белгіленді:

- ұлттық валютадағы қысқа мерзімді міндеттемелер-2%;
- ұлттық валютадағы ұзақ мерзімді міндеттемелер-0%;
- шетел валютасындағы қысқа мерзімді міндеттемелер-3%;
- шетел валютасындағы ұзақ мерзімді міндеттемелер-1%.

Жаңа МРТ нормативтерін саралау ұлттық валютада ұзақ мерзімді қорландыруды ынталандыруға бағытталған.

Банктердің міндеттемелерінің, резервтік активтерінің құрылымын оңтайландыруды және нормативтерді белгілеуді көздейтін қолданыстағы МРТ тетігінің өзгерістері ақша-кредит саясатының құралдарын жетілдіруге, банктердің өтімділікті басқару сапасын жақсартуға, банкаралық кредиттеуді дамытуға, ақша-кредит саясатының трансмиссиялық тетігін күшейтуге, долларландыру деңгейін төмендетуге бағытталған

Қазіргі уақытта Қазақстанда резервтік базаға ақша массасының есебіне кіретін міндеттемелер (аударылатын және басқа да депозиттер), сондай-ақ айналысқа шығарылған бағалы қағаздар бойынша міндеттемелер, мемлекеттік органдар мен халықаралық ұйымдардан алынған қарыздар, сондай-ақ туынды қаржы құралдары (ұлттық валютада да, шетел валютасында да) енгізілген. Резидент банктермен операциялар, сондай-ақ Ұлттық банк алдындағы міндеттемелер алынып тасталды.

Қазақстанда қолданылатын міндетті резервтік талаптардың тетігі сыртқы қарыздарды, экономиканы долларландыру деңгейін шектеуге, ұзақ мерзімді қорландыруды ынталандыруға бағытталған. Алайда, халықаралық қаржы нарықтарына қол жеткізудің қиындығына байланысты банктерді қорландыру құрылымындағы сыртқы міндеттемелер үлесінің төмендеуіне байланысты шетел валютасындағы міндеттемелер бойынша төмен нормативтер Қазақстандағы ең төменгі талаптар тетігін өзгертудің орындылығы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, инфляциялық таргеттеу режиміне көшуге байланысты ақша-кредит саясатында пайдалану мақсатын нақтылау қажеттілігі пісіп-жетілді. Бұл өз кезегінде резервтік талаптар механизміне өзгерістер енгізуді және оны ақша-несие саясатының басқа құралдарымен синхрондауды талап етуі мүмкін.

3. Ең төменгі резервтік талаптардың элементтерін пайдаланудың шетелдік тәжірибесі

Міндетті резервтеу құралы ақша-несие саясатының режиміне, экономикалық жағдайға, сондай-ақ қаржы нарығының даму дәрежесіне байланысты әртүрлі мақсаттарға қызмет етеді. Құралды пайдалану мақсатына

байланысты міндетті резервтер тетігінің құрылымдық элементтері әзірленеді: резервтік міндеттемелердің құрамы, нормативтерді саралау, резервтерді сақтау нысандары, резервтер бойынша сыйақыны есептеу және т.б. жекелеген елдердің тәжірибесін ескере отырып, минималды резервтік талаптардың негізгі элементтерін қолдану тәжірибесін қарастырыңыз.

1. Міндетті резервтеу субъектілері. Жалпы тәсіл барлық қаржы институттары (ақша жасау қабілеті бар) резервтік жүйеге қатысуы керек дегенді білдіреді. Мүмкін болатын ерекшеліктер банктердің мөлшеріне, банк түріне және банктік қызмет түріне байланысты болуы мүмкін. Сонымен қатар, кейбір жағдайларда шағын банктер үшін есеп беру ауыртпалығын азайту үшін талаптардан шегерілетін абсолютті сома белгіленеді (мысалы, ЕСВ – де бір реттік шегерім бар-100 000 Еуро).

2. Резервтік база. Қысқа мерзімді міндеттемелерге (бастапқы өтеу мерзімі 2 жылдан аз) резервтік талаптарды қолдану кең таралған тәжірибе болып табылады. Резервтік базаны қалыптастыру кезінде белгілі бір міндеттемелерді алып тастау немесе қосу банктердің міндеттемелерінің құрылымында өзгерістер тудыруы мүмкін екенін есте ұстаған жөн. Банктер резервтік міндеттемелердің үлесін азайту, резервтік базаны тарылту немесе кеңейту туралы шешім қабылдау арқылы талаптарды орындаудан жалтаруы мүмкін Орталық банк кез келген міндеттемелерді алып тастағанда немесе қосқанда барлық тәуекелдерді бағалауы керек.

Кейбір орталық банктер репо мәмілелерін резервтік міндеттемелерден алып тастайды. Мысалы, ЕОБ контрагентке қарамастан репо мәмілелері үшін нөлдік нормативтерді қолданады, ал Англия Банкі тек репо мәмілелерін басқа банктермен (оларды банкаралық несиелендіруге теңестіру) алып тастайды. АҚШ-тағы резервтік талаптар тек ағымдағы шоттарға әсер етеді, репо міндеттемелері қосылмаған. Барлық дерлік елдерде Орталық банк алдындағы міндеттемелер резервтен шығарылады.

Швейцария мен Ұлыбританияда шетел валютасында көрсетілген міндеттемелер резервтел емес деп жіктеледі. Сонымен қатар, Ұлыбританияда кейбір ұзақ мерзімді міндеттемелер де резервтел емес деп жіктеледі.

3. Резервтерді есептеу және қолдау кезеңдері. Есеп айырысу кезеңі мен резервтерді сақтау кезеңінің сәйкес келу дәрежесіне байланысты негізінен артта қалған және жартылай артта қалған резервтер ажыратылады:

1) кешіктірілген резервтер - қолдау кезеңі есеп айырысу кезеңі аяқталғаннан кейін басталады;

2) Жартылай тұйықталу резервтері – ұстау кезеңі есептік кезеңнің ортасында басталады.

Орталық банктердің тәжірибесі көрсеткендей, уақыттың 80% - ы кешіктірілген резервтерді пайдаланады. Бұл жағдайда талап етілетін резервтерге сұраныс қолдау кезеңі басталғанға дейін белгілі, бұл орталық банк үшін ашық нарықта операциялар жүргізу қажеттілігін бағалауға және депозиттік

институттар үшін өтімділікті басқару сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Ең жиі қолданылатын кезеңдер-14 және 28 күн. Өтімділікті болжау тұрғысынан 4-тен 5 аптаға дейінгі кезең оңтайлы болып саналады. Бір айдан асатын кезеңдер сирек кездеседі (Еурожүйеде – 4 – тен 7 аптаға дейін, Аргентинада-3 ай).

ЕОБ және Англия банкі ақша-несие саясаты Комитетінің отырыстары арасындағы кезеңге сәйкес келетін қолдау кезеңдерін белгілейді. Ашық нарық операцияларын жүргізу күндері жабылу күндері резервтік талаптарды қолдаудың келесі кезеңіне өтпейтіндей етіп белгіленеді. Егер бұл кезеңдер сәйкес келмесе, бірақ қиылысатын болса, онда ашық, бірақ әлі жабық емес операциялар бойынша мөлшерлеме жаңадан белгіленген негізгі мөлшерлемемен қайшы келетін немесе банктердің өтімділігін басқару процесі болашақ мөлшерлеме бойынша күтулерге байланысты алыпсатарлыққа ұшырайтын жағдайлар туындауы мүмкін.

ЕОБ-да резервтерді қолдау кезеңінің басталуы ЕОБ Басқарушылар кеңесінің отырысынан кейін қайта қаржыландырудың негізгі операцияларын жүргізу күнімен сәйкес келеді. Қолдау кезеңі қайта қаржыландырудың негізгі операциялары жүргізілгенге дейін бір күн бұрын аяқталады. Отырыстар арасындағы алшақтық 4-тен 7 аптаға дейін өзгертіндіктен, қолдау кезеңінің ұзақтығы 28-ден 49 күнге дейін өзгереді. Банктер өз резервтерін тиімдірек басқара алуы үшін жыл басынан кемінде үш ай бұрын есепті кезеңдер кестесі (күнтізбелік жылға арналған негізгі қайта қаржыландыру операцияларының алдын ала кестесімен бірге) жарияланады.

Ресей банкі 2015 жылы міндетті резервтер механизміне өзгерістер енгізді. Міндетті резервтерді орташалау кезеңдері өтімділікті реттеу бойынша Ресей Банкінің негізгі операцияларын – аукциондарды 1 апта мерзімге өткізу кестесімен үндестірілді. Бұл ретте орташалау кезеңі 28 күннен 35 күнге дейін өзгеруі мүмкін және 2015 жылдан бастап ақша-кредит саясаты бойынша отырыстар кестесіне байланысты. 10 күнтізбелік жылға арналған орташалаандыру кезеңдерінің кестесін Ресей банкінің Директорлар Кеңесі белгілейді және Ресей банкінің сайтында да жарияланады.

4. Резервтік талаптарды орташалау. Банктерге әр күннің соңында резервтердің қажетті деңгейін ұстанудың қажеті жоқ. Орташалау тетігі банктердің корреспонденттік шоттардағы қаражатының қалдығы талап етілетін резервтердің мәні бойынша еркін ауытқуы мүмкін болатындай жұмыс істейді, бірақ шоттағы резервтердің орташа сомасы, кем дегенде, есепті кезеңдегі талап етілетін резервтердің сомасына тең болуы тиіс.

Резервтік талаптардың орташалануы қысқа мерзімді пайыздық мөлшерлемелердің күнделікті құбылмалылығының төмендеуіне ықпал етеді, егер орташалаандыру арқылы берілген икемділік шектері банктердің операциялық өтімділік қажеттіліктерінен асып кетсе; банктер кез келген тапшылықты немесе профицитті өтеу үшін банкаралық нарықтың немесе Орталық банктің ресурстарына қол жеткізе алады.

Егер орталық банктің ресурстарына қол жеткізудің мұндай шарты орындалса, онда орташалау жүйесі, әдетте, банк жүйесінің артық резервтерге (банктер күтпеген шығындарға ұстайтын) сұранысын орташа есеппен нөлге дейін төмендетеді, бұл өтімділіктің экономикаға құйылуын білдіреді.

Кейбір орталық банктер ішінара орташаландыруды қолданады. Мысалы, егер норматив 10% болса және Орталық банк күнделікті ең төменгі деңгейді 5% белгілесе, қалған 5% орташа негізде орындалуы мүмкін. Алайда, төмен стандарттар жағдайында ішінара орташалау орынды емес.

Ресей банкінде резервтік талаптар тетігі ішінара орташаландыруды көздейді, орташалау коэффициенті міндетті резервтердің жалпы көлемінің 0,8: 20% құрайды банктер күн сайын орталық банктегі арнайы шотта, ал 80% корреспонденттік шотта ұстауға міндетті және орташалай алады. Украинаның Ұлттық банкі банктерден орталық банкте әрбір операциялық күннің басында міндетті резервтер сомасының кемінде 40% - ұстауды талап етеді.

5. Резервтік міндеттемелерге арналған нормативтер. Нормативтерді саралау арқылы қол жеткізілетін белгілі бір міндеттемелердің өсуін ынталандыру немесе дестимуляциялау қажет болған жағдайларды қоспағанда, әдетте барлық міндеттемелер бойынша бірыңғай норматив қолдану ұсынылады. Орталық банктердің шамамен 40% - ы міндеттемелер түріне байланысты нормативтерді саралауды пайдаланады.

Нормативтерді саралаудың келесі критерийлері бар:

1) депозиттің немесе міндеттеменің өтімділік деңгейі.

Жоғары өтімді міндеттемелер бойынша нормативтер жоғары (Жапония, Корея, АҚШ).

2) резервке алынатын міндеттемелердің көлемі.

Міндеттемелер көлемі өскен сайын нормативтер артады (Жапония, АҚШ).

3) міндеттемелерді өтеу мерзімі.

Өтеу мерзімі қысқа міндеттемелердің резервтік нормативтері жоғары (ЕО, Чехия, Венгрия, Исландия, Польша және Словакия – бұл елдерде тек өтеу мерзімі 2 жылға дейінгі міндеттемелер бойынша талаптар бар).

4) міндеттемелер валютасы

Бірқатар орталық банктер экономиканы долларландырудың алдын алу және шетелдік капитал ағындарын ынталандыру мақсатында (әдетте қысқа мерзімде) шетел валютасындағы міндеттемелерге жоғары нормативтер белгілейді. Бұл жағдайда жоғары стандарт іс жүзінде шетел валютасын пайдалануға салынатын маржалық салық болып табылады. Мұндай норматив қысқа мерзімді алыпсатарлықтың алдын алуда тиімді болуы екіталай, бірақ ұзақ мерзімді сипаттағы алыпсатарлық қысымға белгілі бір әсер етуі мүмкін.

Алайда, шетел валютасындағы міндеттемелер бойынша норматив ұлттық валютадағы міндеттемелерге қарағанда төмен болатын жағдайлар бар. Мұндай саясат экспорттаушы кәсіпорындар үшін шетел валютасында кредиттер беруге жәрдемдесу мақсатында банктер үшін шетел валютасында депозиттер тарту

жөніндегі жағдайларды жеңілдетуге бағытталған.

5) депозиторлардың түрі

Резервке қойылатын талаптар депозитордың түріне байланысты өзгеруі мүмкін (мысалы, жеке тұлғалар, резиденттер немесе басқа депозитарлық институттар). Жапония мен Кореяда резидент требованиястердің шетел валютасындағы депозиттері бойынша төмен талаптар белгіленеді. Ресей мен Беларусьта жеке және заңды тұлғалардың міндеттемелері бойынша нормативтердің саралануы бар.

б) банк түрі

Тарихи тұрғыдан кейбір орталық банктер банктердің түріне байланысты әртүрлі стандарттарды анықтады. Экономиканы дамыту мақсатында құрылған мемлекеттік банктер үшін төменгі нормативтер белгіленді. Жапонияда ауылшаруашылық кооперативтерімен жұмыс істейтін банктер үшін төмен талаптар қойылады. Алайда, тұтастай алғанда, барлық банктер бәсекелестік ортаны сақтау және басқаруды жеңілдету тұрғысынан бірдей стандарттарды орындаған жөн.

Кейбір елдер стандарттарға максималды шектеулер қоя алады. Мысалы, Ресей заңнамасында норматив 20% - дан аспауы керек және бір уақытта 5 пайыздық тармақтан аспауы керек.

б. Резервтік активтердің құрамы. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, резервтік активтерге орталық банктегі шоттар (депозиттерден басқа), сондай-ақ белгілі бір шектерге дейін банктің кассасындағы қолма-қол ақша кіреді, бірақ бағалы қағаздар кірмейді. Резервтік активтердің құрамына кассадағы қолма-қол ақша да, оның белгілі бір үлесі де қосылуы мүмкін.

Қолма-қол ақша түріндегі резервтік талаптарды орындаудың пайдасына кассада екі дәлел бар. Біріншіден, қолма-қол ақша орталық банктегі коммерциялық банктердің шоттары сияқты Орталық банктің міндеттемесі болып табылады. Екіншіден, кассадағы қолма-қол ақшаны, әдетте, қалаларға қарағанда көбірек қолма-қол ақша болуы қажет ауылдық жерлердегі банктерді қолдау мақсатында резервтік активтерге қосуға рұқсат етіледі.

Сонымен қатар бірқатар қарсы дәлелдер бар:

- қолма-қол ақша кассасы күнделікті қызмет үшін қажетті "негізгі құралдардың" бөлігі болып табылады, сондықтан олар резервтік активтердің құрамына енгізілмеуі тиіс;

- банк кассасындағы қолма-қол ақша және банктердің корреспонденттік шоттары орталық банктің міндеттемесі болғанымен, оңай бақыланатын банктік шоттардан айырмашылығы, қолма-қол ақша кассасының көп бөлігі банкте физикалық түрде болмайды;

- кассадағы қолма-қол ақшаны есепке алу бойынша проблемалар бар. Көптеген коммерциялық банктер, әсіресе олардың үлкен филиалдық желісі болса, күн сайын қанша қолма-қол ақша ұстайтынын нақты біле алмайды. Кейбір орталық банктер деректер мәселесін кідіріспен кассаны қосу арқылы шешеді:

өткен кезеңдегі қолма-қол ақша ағымдағы кезеңдегі резервтік талаптардың орындалуына есептеледі;

– көптеген орталық банктердің алаңдаушылығы банктердің кассаларындағы қолма-қол ақша көлемін тексерудің мүмкін вызываеетстігін немесе қиындығын тудырады, бұл банктердің резервтік активтер бойынша жалған мәліметтерді жазасыз ұсына алуына әкеледі.

Швейцарияның Ұлттық банкі мен АҚШ ФРЖ резервтік талаптарды орындау кезінде қолма-қол ақшаны пайдалануға мүмкіндік беретін орталық банктерге жатады.

АҚШ-та 1917 жылдан 1959 жылға дейін резервтік активтерге тек федералды резервтік банктердегі шоттарды қосуға рұқсат етілді. Алайда, 60-шы жылдардың басынан бастап елдегі банктерді толық қамту мақсатында банктерге барлық кассалық қалдықтарды резервтерге қосуға рұқсат етілді. Бұл қолма-қол ақшаның көп мөлшерін ұстайтын шағын және шағын банктерге ФРЖ-ға тұрақты мүшелікке ие болуға мүмкіндік берді (бұған дейін міндетті резервтік жүйені болдырмау үшін ФРЖ-дан орта және кіші банктердің шығу тенденциясы байқалған). Жалпы алғанда, қолма-қол ақшаны резервтік активтерге қосу мүмкіндігі Швейцария мен АҚШ-та орталық банктер Акционерлік қоғамдар болып табылатындығына байланысты болуы мүмкін, мұнда акционерлердің қатарында банктердің өздері де бар.

Ресей банкі міндеттемелер бойынша міндетті резервтердің мөлшерін рубльмен банктің кассасындағы қаражат сомасына көрсетілген міндеттемелер бойынша міндетті резервтердің 25% - на дейін азайтуға мүмкіндік береді. Украинаның Ұлттық банкі 2016 жылдың 10 қаңтарынан бастап банктердің резервтеріне қойылатын талаптарды қатаңдатып, кассадағы қолма-қол ақшаны алып тастады. Бұған дейін банктерге міндетті резервтерді орындау үшін кассадағы қолма-қол ақша қалдықтарын есепке алуға рұқсат етілген (талаптардың 75%). Бұл шара банктердің корреспонденттік шоттарындағы өтімділіктің артуына және банктердің Орталық банктің депозиттік сертификаттарына салған қаражат көлемінің өсуіне байланысты болды.

Мемлекеттік бағалы қағаздарға келетін болсақ, ақша-несие саясаты үшін оларды резервтік активтерден алып тастау ұсынылады, өйткені мұндай активтерді қосу өтімділікті басқаруды қиындатады және кірістілік қисығын бұрмалайды.

7. Резервтік активтер валютасы. Шетел валютасындағы банктік міндеттемелердің едәуір үлесі кезінде активтерді резервтеу валютасы бойынша мәселе туындайды. Көптеген жағдайларда, мысалы, Түркия сияқты бірқатар елдерді қоспағанда, резервтік талаптарды ұлттық валютадағы активтер орындайды. Бұл ұлттық валютадағы өтімділікке тиімді әсер етуге және оған сұранысты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, долларландыру деңгейін төмендету жөніндегі шаралар аясында Орталық банктің талаптарын тек ұлттық валютада қалыптастырған жөн. Түркияда түрік лирасындағы

міндеттемелер бойынша резервтік талаптар ұлттық валютадағы активтер есебінен, шетел валютасындағы міндеттемелер бойынша – АҚШ долларындағы (немесе еуродағы) активтер есебінен орындалуы тиіс.

8. *Резервтер бойынша сыйақы төлеу.* Орталық банктердің көпшілігі ең төменгі резервтік талаптарға сыйақы төлемейді (ХВҚ зерттеуі бойынша 121 орталық банктің 86-сы немесе 71,1%).

Резервтік талаптарды сыйақылаудың орындылығы орталық банктің резервтік талаптарды пайдалану мақсатымен тікелей байланысты: - егер мақсат депозиттер мен кредиттер бойынша ставкалар арасындағы спрэдті кеңейту не өтімділікті "арзан" тәсілмен алу болып табылса, онда резервтік талаптарға кем дегенде толық көлемде сыйақы төленбеуге тиіс; - егер мақсат орташалау арқылы өтімділікті басқаруды қолдау болса, онда сыйақыға артықшылық беріледі, өйткені сыйақысыз резервтік талаптар қаржылық делдалдықтың бұрмаланған салығы болып табылады.

Сондай-ақ, банкаралық нарықты ынталандыру мақсатында сыйақы әдетте орталық банктегі резервтердің міндетті бөлігіне ғана және овернайттың нарықтық ставкаларынан төмен ставка бойынша есептелетінін атап өткен жөн. Резервтердің артық бөлігіне әдетте сыйақы берілмейді немесе төмен ставка бойынша есептеледі.

Осылайша, міндетті резервтік талаптар тарихи түрде күтпеген жағдайдағы өтімділік буферінің функцияларын орындайтын құралдан экономикалық жағдайлар мен ерекшеліктерге байланысты әртүрлі елдерде пайдалану мақсаттары өзгертін құралға дейін дамыды. Ақшалай ұсынысты пруденциалдық реттеу және бақылау мақсатында резервтік талаптар тетігі неғұрлым тиімді қадағалау және реттеу құралдарының (капиталдың жеткіліктілігі, өтімділік және т.б. бойынша талаптар) пайда болуына және инфляция мен ақша массасы арасындағы байланыстардың әлсіреуіне байланысты аз белсенді пайдаланылады. Бұл ретте ақша нарығындағы өтімділік пен ставкаларды реттеу құралы ретінде ең төменгі резервтік талаптардың рөлі артты. Қазіргі уақытта экономистер арасында резервтік талаптардың негізгі мақсаты қысқа мерзімді пайыздық мөлшерлемелерді тұрақтандыру болып табылады деген консенсус бар. Сонымен қатар, резервтік талаптарды белгілеу саясатын орталық банктер елдегі жағдайға байланысты дәстүрлі ақша-несие саясатын алмастырушы немесе толықтырушы ретінде қолдана алады.